

ВИСНОВОК ПРО НАУКОВУ НОВИЗНУ, ТЕОРЕТИЧНЕ ТА ПРАКТИЧНЕ ЗНАЧЕННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ ДИСЕРТАЦІЇ

Іванченко Ольги Олександрівни «Традиції та новаторство земських практик у соціальній роботі в Україні», що подана на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 231 – «Соціальна робота» (галузь знань 23 «Соціальна робота»)

Дисертація Іванченко Ольги Олександрівни «Традиції та новаторство земських практик у соціальній роботі в Україні», що подана на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 231 – «Соціальна робота» (галузь знань 23 «Соціальна робота») виконана на кафедрі соціальної філософії та управління факультету соціології та управління Запорізького національного університету. Тема дисертації затверджена на засіданні науково-технічної ради Запорізького національного університету (протокол № 3 від 19 жовтня 2017 року).

Для підготовки висновку про наукову новизну, теоретичне та практичне значення результатів дисертації «Традиції та новаторство земських практик у соціальній роботі в Україні» вченою радою Запорізького національного університету (протокол № 10-ДФ від 25 травня 2021 року) визначено, що попередня експертиза дисертації проводитиметься на базі факультету соціології та управління Запорізького національного університету, та призначено двох рецензентів:

- 1) проректора з науково-педагогічної роботи, професора кафедри новітньої історії України Запорізького національного університету, доктора історичних наук, професора Каганова Ю.О.;
- 2) завідувача кафедри соціальної педагогіки та спеціальної освіти Запорізького національного університету, кандидата педагогічних наук, професора Заверико Н.В.

1. Ступінь актуальності теми дисертації

Здобувачка переконливо обґрунтовує нагальність та важливість наукового опрацювання питань, що є предметом його дослідження, висвітлюючи зв'язок теми дисертації із сучасними дослідженнями у відповідній галузі знань шляхом критичного аналізу з визначенням сутності наукової проблеми або завдання. Зокрема, здобувачка звертає увагу на таке.

В умовах поширення пандемії, скорочення економіки, зростання темпів інфляції, наявності збройного конфлікту на Сході, дезавуації інститутів державної влади, пунктирності адміністративної децентралізації в українському суспільстві стрімкості набувають тенденції, що можуть призвести до системної соціальної кризи. Поряд із невідповідним погіршенням якості життя переважної більшості населення, поглибленням диференціації, загрозливим зростанням показників безробіття, масовою міграцією трудових ресурсів відбувається каскадна ламка загальнолюдських усталених соціальних норм, цінностей і пріоритетів. Тому в Україні, як і в інших країнах демократичного транзиту, усі сфери суспільного життя і професійної діяльності потребують сьогодні нових

стратегічних орієнтирів та напрямів розбудови. При цьому слід підкреслити, що сфері соціальної роботи серед останніх належить особливе місце.

Паралельність курсів децентралізації та реформування сфери соціальної роботи викликають у громадськості, державних та політичних діячів, науковців, профільних фахівців потребу пошуку схожих моментів у вітчизняній історії. Увага тут невпинно концентрується на часі створення і функціонування земств, а також передання їм функцій державного призріння. Проведення порівняльного аналізу і пошуку схожих рис між сучасністю і процесами 105-150-річної давнини є важливими як з позицій розуміння того, що останні були першим кроком у становленні професійної соціальної роботи в Україні, так і з усвідомлення значущості потенціалу використання історичного досвіду в заходах щодо підвищення ефективності діяльності підпорядкованих органам місцевого самоврядування соціально спрямованих закладів.

Пошук традицій земського призріння у сучасній соціальній роботі в Україні є актуальним як з теоретичного, так і практичного кутів зору. З одного боку, він дозволить продіагностувати ті соціальноорієнтовані практики, що довели свою життєздатність протягом півтора столітнього відтинку часу, і, таким чином, окреслити коридор їх подальшого вдосконалення. З іншого – цей крок може стати поштовхом для подальшого розвитку соціологічного підходу в теорії соціальної роботи. Разом з цим, винайдення новаторських орієнтирів у вітчизняній соціальній роботі, у значній кількості випадків, має своїм корінням прислів'я «все нове – це дуже добре забуте старе». Доведення доречності останнього на прикладі відродження відкинутих з різних причин практик земського призріння лише вдосконалить сучасну соціальну роботу, надасть їй нового подиху, додасть соціетальної та соціокультурної ваги.

Слід також додати, що комплексного дослідження традицій та новаторства земських практик в соціальній роботі України у сучасній науковій літературі не має. Окремі аспекти теми розкриті в дослідженнях, що почали виходити з друку ще у 1880-х рр. і тривають дотепер. При цьому, деякі, пов'язані з нашою дисертацією, моменти були розкриті дорадянськими істориками державного призріння Є.Д. Максимовим, В.І. Гер'є, А. Якобі та істориками земства – Б.Б. Веселовським, А. Авчинниковим, А. Григоровським. Поряд з ними окрему групу складає багаточисельний комплекс брошур українських земських службовців, у змісті яких охарактеризовані окремі напрямки призріння. Втім, питання формування традицій в останньому розкриті у виданнях губернських та повітових земських діячів поверхово, оскільки соціально спрямовані практики в них розглядалися як невід'ємний елемент повсякденної професійної діяльності. Вони, на думку земців, повинні були підлягати не ретроспективному аналізу, а вдосконаленню та модернізації.

Хоча практики земського призріння широко використовувалися в радянській системі соціального забезпечення увага до них з боку науковців була вкрай обмеженою. Цей факт обумовлений низкою ідеологем, передусім, визнанням призріння проявом буржуазного лицемірства в експлуататорському суспільстві. Згадки про земські соціально спрямовані практики в радянській літературі були поодинокими і часто мали негативний характер. Їх можна

зустріти в працях з історії кооперації С.В. Бородаєвського, П. Височанського, С.Н. Прокоповича, трудової міграції – О.І. Лугової, М.А. Якименка, соціально-економічного устрою М.О. Рубача, І.А. Сабадирєва, Є.В. Сизоненка.

Отримання Україною незалежності і повернення соціальної роботи в русло загальноєвропейського розвитку поставило питання модернізації та оптимізації останньої. Багаточисельні спроби розкриття його містяться як на сторінках наукових, так і публіцистичних видань. Втім, мова в них йде, переважно, про сучасний стан і перспективи розвитку. Маркерування земським походженням значного сегменту напрямів і технологій у сучасній вітчизняній соціальній роботі в текстах досліджень відсутні. Окремі аспекти теми нашої дисертації розкриті в дослідженнях стану та сутності соціальної роботи з різними групами клієнтів А.Й. Капської, О.А. Клопоти, Н.М. Коляди, Н.М. Комарової, І.В. Пєша, технологій соціальної роботи – В.В. Барабаша, В.М. Шахрая, Н.П. Яковенко, менеджменту соціальної роботи – О.В. Безпалько, К. Дубич, І.Л. Лікарчук, Т.В. Семігіна, І.Є. Храпко, соціології соціальної роботи – О.А. Безрукової, Т.І. Коленіченко, Е.Г. Позднякової-Кирбят'євої, філософії соціальної роботи – О.В. Горпинич, Н.М. Горішної, О.В. Овод, історії соціальної роботи – А.Г. Горілого, Г.М. Попович, О.М. Приймака. Питання про потенціал інставації історичного досвіду у сучасну вітчизняну соціальну роботу, про роль традицій в ній в цих дослідженнях відсутні, що лише підсилює актуальність написання нашої дисертації.

Здобувачка правильно визначає **зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами**, вказує на те, що дисертація підготовлена відповідно до планів науково-дослідної роботи кафедри соціальної філософії та управління Запорізького національного університету; науково-дослідної теми №0116U004920 «Формування інституційних засад публічного управління якістю соціальних послуг в умовах трансформації українського суспільства».

2. Наукова новизна, теоретичне та практичне значення результатів дисертації

Наукова новизна отриманих результатів дисертації «Традиції та новаторство земських практик у соціальній роботі в Україні», як зазначає здобувачка та підтверджує зміст дисертації, забезпечується тим, що дана дисертаційна робота є одним із перших фундаментальних наукових досліджень, спрямованих на комплексне осмислення ролі традицій та новацій практик земського призріння у сучасній вітчизняній соціальній роботі з урахуванням найбільш прогресивного доробку наукового співтовариства та позитивного зарубіжного досвіду. Наукова новизна отриманих результатів певного ступеня, теоретичне та/або практичне значення виражається насамперед, у таких положеннях та рекомендаціях дослідження:

уперше:

– у вітчизняній соціальній роботі виявлено та досліджено сегмент напрямів та практик, що своїм корінням сягають часу існування земств. Визначено групи суб'єктів та об'єктів в ньому, усталені та узвичаєні

організаційно-правові норми, технології, соціальні регулятори повсякденної діяльності. Розроблено рекомендації щодо вдосконалення існуючих та відродження забутих практик земського призріння у соціальній роботі на рівні регіону і об'єднаної територіальної громади. Окреслено концептуальні засади створення та функціонування реабілітаційного комплексу для дітей з кохлеарною імплантацією. Сформульовано визначення «земське призріння»;

– застосовано когнітивний підхід до аналізу традицій земського призріння у практиках соціального супроводу, допомоги, обслуговування, реабілітації. Земська спадщина простежена у менеджменті-, соціології-, філософії-, технологіях соціальної роботи. Виявлені перспективи ренесансу земських практик у площині соціального замовлення;

удосконалено:

– практику застосування в соціальній роботі методів емпіричної соціології. При розкритті питання індикації у громадській думці елементів земського призріння в практиках сучасної соціальної роботи застосовані якісні методи соціологічного дослідження, а саме сфокусованих групових дискусій та глибинного інтерв'ю, досліджено роль соціологічної парадигми у становленні вітчизняної теорії соціальної роботи останньої третини ХІХ – початку ХХ ст.;

– методичку пошуку та аналізу детермінант розвитку професійної соціальної роботи в Україні протягом останньої третини ХІХ – початку ХХІ ст. Визначено роль політичних, соціально-економічних, організаційно-правових, соціокультурних чинників у формуванні траєкторії трансформації практик земського призріння з моменту їх виникнення і до теперішнього часу;

дістали подальшого розвитку:

– подальшої систематизації набули знання щодо сутності напрямів земського призріння. Час їх інституціоналізації висвітлено як перший крок у розвитку вітчизняної професійної соціальної роботи. Це стало підґрунтям для інставації деяких з них та синтезу з провідним світовим досвідом в сучасності.

Наукова обґрунтованість вищевикладених наукових положень, висновків і рекомендацій підтверджується їх раціональністю, логічною несуперечливістю, відповідністю основоположним принципам науки. Достатньою для вичерпного розуміння найбільш важливих аспектів питань, що охоплюються предметом дослідження, є нормативно-правова та наукова джерельна база, більшість використаних історичних джерел має вітчизняне походження, що дозволило максимально точно і повно охарактеризувати напрямки земського призріння в Україні останньої третини ХІХ – початку ХХ ст.

Крім того, слід погодитись із тим, що достовірність отриманих наукових результатів забезпечується широким використанням загальнонаукових (аналізу, синтезу, абстрагування, індукції, дедукції, класифікації, періодизації, логічного), міждисциплінарних (когнітивного картування, ретроспективного, футороспективного, наративного), конкретнонаукових (фокусованих групових дискусій, глибинного інтерв'ю та контент-аналізу) методів.

Метод аналізу був використаний при дослідженні напрямків і практик земського призріння, а також їх ролі в сучасній системі соціальної роботи (підрозділи 2.2., 2.3., 2.4., 3.1.). Метод синтезу став у нагоді при створенні

узагальнюючого образу земської традиції у вітчизняній соціальній роботі перших десятиліть ХХІ ст. (підрозділ 3.1.). Метод абстрагування допоміг окреслити сегмент соціальної роботи, де сьогодні найбільш щільно зосереджені практики земського призріння (підрозділ 3.1.). Метод індукції використовувався протягом написання проміжних і кінцевих висновків; дедукції – уможливив внутрішній зв'язок між фактологічним матеріалом другого, третього та четвертого розділів. Метод класифікації допоміг при характеристиці напрямів земського призріння, типів сучасних закладів інституційного догляду та виховання, різновидів соціального замовлення, технологій соціальної роботи (підрозділи 1.2., 2.2., 2.3., 2.4., 3.1., 4.1., 4.2.). Логічний метод дозволив виявити глибинні причинно-наслідкові зв'язки між етапами розвитку професійної соціальної роботи останньої третини ХІХ – перших десятиліть ХХІ ст. (підрозділ 1.3.), а також визначити передумови та причини значущості чинників розвитку сучасної вітчизняної соціальної роботи (підрозділ 3.1.). за допомогою методу періодизації у розвитку вітчизняної професійної соціальної роботи виокремлено три періоди – дорадянський, радянського соціального забезпечення, сучасний (підрозділ 1.3.). Завдяки методу когнітивного картування окреслено коридор норм, ціннісних орієнтирів, регуляторів, інституційних засад, системоутворюючих чинників розвитку соціальної роботи у ХХ – ХХІ ст. (Розділи 2, 3, 4, додаток Б). Ретроспективний метод став у нагоді під час вивчення етапів попереднього розвитку досліджуваного предмету та пов'язаних з ним соціальних систем (Розділ 2), а також характеристики розвитку та сучасного стану практик земського призріння (підрозділ 3.1.). На основі футурорспективного методу розроблено рекомендації щодо відродження та подальшого розвитку практик земського призріння в хронологічній перспективі еволюції соціальної роботи (підрозділи 4.1., 4.2., 4.3.). Виходячи із специфіки теми обрано якісну стратегію збору та обробки соціологічної інформації, реалізація якої стала можливою за допомогою методів фокусованої групової дискусії та глибинного інтерв'ю (підрозділ 3.2.) та контент-аналізу (підрозділ 3.1., 3.2.).

Дисертація написана грамотною українською мовою, стиль викладення матеріалу відповідає прийнятому в науковій літературі (точність, логічність, лаконічність, зрозумілість, зв'язаність, цілісність, завершеність).

3. Наукові публікації, у яких висвітлені основні наукові результати дисертації, та повнота опублікування результатів дисертації

Список публікацій здобувача за темою дисертації, в яких висвітлені основні наукові результати дисертації:

1. Приймак О.М., Іванченко О.О. Земські соціально-статистичні дослідження на території Нижньої Наддніпрянщини (1880-1917 рр). // Нариси розвитку соціологічної думки у Нижній Наддніпрянщині (1860-1917 роках та 70-90-х роках ХХ століття) / за заг. ред. М.А. Лепського. Запоріжжя: КСК-Альянс, 2018. 241 с.

2. Іванченко О.О. Історичний досвід практики соціальної роботи в Україні з переміщеними особами в умовах земських інституцій. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 11: Соціальна робота. Соціальна педагогіка.* 2018. Вип. 25. С. 99-110. URL: <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/25344> (дата звернення: 03.09.2021).

3. Іванченко О. О. Потенціал використання досвіду земської емеритури в ході реалізації пенсійної реформи в Україні. *Науковий вісник Ужгородського університету. Сер. : Педагогіка. Соціальна робота.* 2020. Вип. 1 (46). С. 43–48. URL: <http://visnyk-ped.uzhnu.edu.ua/article/view/217821> (дата звернення: 03.09.2021).

4. Іванченко О. О. Традиції земського призріння в системі професійно-технічної освіти України. *Наука і освіта.* 2021. № 1. С. 62–69. URL: <https://scienceandeducation.pdpu.edu.ua/articles/2021-1-doc/2021-1-st9> (дата звернення: 03.09.2021).

5. Ivanchenko O. The creation of the children's cochlear implant rehabilitation complex: innovations and prospects. *Knowledge, Education, Law, Management.* 2021. Vol. 2. № 1 (37). P. 21–29. URL: <http://kelmczasopisma.com/ua/jornal/53> . (дата звернення: 03.09.2021).

Список публікацій здобувача за темою дисертації, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

1. Іванченко О.О. Потенціал інставрації досвіду діяльності земств в контексті реформування системи соціальної роботи в сучасній Україні. *Соціальне прогнозування та проектування майбутнього країни: світогляд миротворення: VIII Міжнародна наукова конференція* (23.03.2018 м. Запоріжжя).

2. Іванченко О.О. Соціальна складова діяльності земств Південної України: погляд регіональних істориків. *Історія степової України XVII-XXI ст.: Всеукраїнська наукова конференція на знак вшанування пам'яті А.В. Бойка* (11-12 травня 2018 м. Запоріжжя).

3. Іванченко О.О. Ретроспективний аналіз земських практик соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування в Україні. *Соціально-гуманітарні науки та сучасні виклики: Всеукраїнська наукова конференція* 25-26 травня 2019 року, м. Дніпро.

4. Іванченко О.О. Земські соціальноорієнтовані практики та лакуни реформ вітчизняного місцевого самоврядування. *Соціальне прогнозування та проектування майбутнього країни: технології миротворення: X Міжнародна наукова конференція* (21.02.2020 м. Запоріжжя).

5. Ivanchenko O. The social service for commuters in Southern Ukraine of the late 19th- early 20th centuries. *Надання соціальних послуг в умовах децентралізації: проблеми та перспективи: Міжнародна науково-практична конференція* (25 вересня 2020 м. Ужгород).

6. Іванченко О.О. Соціальні чинники формування місії реабілітаційного комплексу для дітей з кохлеарною імплантацією. *Модернізація*

освітньої системи: світові тенденції та національні особливості в умовах пандемії: IV Міжнародна наукова конференція (19 лютого 2021 м. Каунас, Литва).

Повнота опублікування результатів дисертації засвідчується таблицею 1.

Таблиця 1 – Повнота опублікування результатів дисертації

№	Наукова публікація здобувача		Підрозділи дисертації, що висвітлюються
	Назва	Видання	
Наукові видання держав-членів ОЕСР та/або ЄС			
1.	The creation of the children's cochlear implant rehabilitation complex: innovations and prospects.	Knowledge, Education, Law, Management. 2021. Vol. 2. № 1 (37). P. 21–29.	1.1. 1.3. 2.2. 3.1. 3.2. 4.3.
Наукові фахові видання України			
2.	Земські соціально-статистичні дослідження на території Нижньої Наддніпряни (1880-1917 pp).	Нариси розвитку соціологічної думки у Нижній Наддніпряни (1860-1917 роках та 70-90-х роках ХХ століття) / за заг. ред. М.А. Лепського. Запоріжжя: КСК-Альянс, 2018. 241 с.	2.1.
3.	Історичний досвід практики соціальної роботи в Україні з переміщеними особами в умовах земських інституцій.	Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Серія 11: Соціальна робота. Соціальна педагогіка. 2018. Вип. 25. С. 99-110.	1.1. 1.2. 2.3.
4.	Потенціал використання досвіду земської емеритури в ході реалізації пенсійної реформи в Україні.	Науковий вісник Ужгородського університету. Сер. : Педагогіка. Соціальна робота. 2020. Вип. 1 (46). С. 43–48.	1.1. 2.4. 4.1.

№	Наукова публікація здобувача		Підрозділи дисертації, що висвітлюються
	Назва	Видання	
5.	Традиції земського призиріння в системі професійно-технічної освіти України.	Наука і освіта. 2021. № 1. С. 62-69.	1.1. 1.2. 2.2. 3.1. 3.2. 4.1. 4.2.

ВИСНОВОК

Ознайомившись із дисертацією Іванченко О.О. «Традиції та новаторство земських практик у соціальній роботі в Україні» та науковими публікаціями, у яких висвітлені основні наукові результати дисертації, а також взявши до уваги підсумки фахового семінару, вважаємо, що:

1. Дисертація Іванченко Ольги Олександрівни «Традиції та новаторство земських практик у соціальній роботі в Україні», є фундаментальним науковим дослідженням з актуальних питань, характеризується єдністю змісту, містить наукові результати, яким властива наукова новизна, теоретичне та практичне значення, а отже, свідчить про істотний особистий внесок здобувачки у розвиток соціальної роботи.

2. Дисертація Іванченко Ольги Олександрівни «Традиції та новаторство земських практик у соціальній роботі в Україні» може бути рекомендована до захисту на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 231 – «Соціальна робота» (галузь знань 23 «Соціальна робота») у разовій спеціалізованій вченій раді.

Рецензент:

Проректор з науково-педагогічної роботи
Запорізького національного університету,
доктор історичних наук, професор

Ю.О. Каганов

20.06.2021

Рецензент:

завідувач кафедри
соціальної педагогіки та спеціальної освіти
Запорізького національного університету,
кандидат педагогічних наук, професор

Н.В. Заверико

20.06.2021

Підпис
засвідчує

НАЧАЛЬНИК
ВІДДІЛУ КАДРІВ

Відділ кадрів
Запорізького національного університету
Кадри
Ромашко